
МАРКЕТИНГ

УДК 351.84

О. В. Товстиженко, к.е.н., доцент,
Н. А. Марченко, к.е.н.,
М. М. Приходько, студентка

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто форми соціального захисту та його особливості, наведені характеристики даних форм та відмінності між ними. Проаналізовані статті зведеного бюджету України, які стосуються соціального захисту населення, як найбільш видаткові статті за обсягом фінансування. Запропоновані напрямки реформування соціального захисту та соціального забезпечення населення, які можуть бути використані в подальшому розвитку системи соціального захисту.

Ключові слова: соціальний захист, фінансове забезпечення, соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальне страхування.

Е. В. Товстыженко, к.э.н., доцент,
Н. А. Марченко, к.э.н.,
М. Н. Приходько, студентка

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА НАСЕЛЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрены формы социальной защиты и ее особенности, приведены характеристики этих форм и отличия между ними. Проанализированы статьи сводного бюджета Украины, которые касаются социальной защиты населения, как наиболее расходные статьи по объему финансирования. Предложены направления реформирования социальной защиты и социального обеспечения населения, которые могут быть использованы в дальнейшем развитии системы социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, финансовое обеспечение, социальное обеспечение, социальная помощь, социальное страхование.

O. V. Tovstyzhenko, candidate of economic sciences, associate professor,
N. A. Marchenko, candidate of economic sciences,
M. M. Prykhodko, student

SOCIAL WELFARE: ESSENCE AND PROBLEMS OF FINANCING

Abstract. The author of the paper considers the forms of social protection and its features, characteristics of these forms and the differences between them are given. The articles of the consolidated budget of Ukraine concerning social welfare (most expense item in terms of financing) are analyzed. The directions for reform of social protection and social security of the population, which can be used in the further development of the social security system, are proposed.

Keywords: social security, financial security, social security, social assistance, social insurance.

Актуальність теми. Розгалужена система соціальних зобов'язань стала однією з перших ознак цивілізованості суспільства, невід'ємним його атрибутом. Соціальні витрати держави є одним із важливих факторів, який визначає рівень життя населення й добробут найменш забезпечених його верств. Однією з негативних тенденцій останнього часу в більшості країн є те, що системи соціального захисту стали заручниками політичної кон'юнктури, що спричиняє постійне нарощування соціальних програм та виплат. А тому не дивно, що у багатьох країнах світу виникають проблеми, пов'язані з дефіцитом фінансових ресурсів, які необхідні для покриття всіх соціальних програм.

МАРКЕТИНГ

Постановка проблеми. Незважаючи на великий інтерес з боку суспільства, вітчизняної науки і практики, питанням соціального захисту населення приділяється недостатня увага. Станом на сьогоднішній день, як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин, залишаються невирішеними ряд проблем, що негативно позначається на рівні соціально-економічного розвитку країни та добробуті її громадян. У державі не відпрацьовано комплексний підхід щодо поліпшення фінансування системи соціального захисту, внаслідок чого розробка фінансової політики у соціальній сфері здійснюється без належного обґрунтування, організаційно-правової та фінансової бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суть соціального захисту, умови та принципи його фінансування розглядаються в роботах як вітчизняних (Н.П. Борецька, С.О. Корецька, О. Олефір, Ю.В. Пасічник, М.В. Мальчик, В.Б. Тропіна, В.А. Скуратівський), так і зарубіжних вчених (В.В. Антропов, В.Д. Роїк, Є.І. Холостова, С.В. Шишкін, М.А. Кричевський, Денні П'єтерс та ін.). Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць з даної тематики, на теперішній час немає чіткої теоретичної моделі фінансового забезпечення соціального захисту населення [2].

Постановка завдання. Оцінка стану соціального захисту в Україні, його фінансування, комплексний аналіз динаміки показників системи соціального захисту населення, визначення основних напрямків та стратегічних пріоритетів реформування соціальної політики України.

Виклад основного матеріалу. Узагальнивши всі теоретичні розробки, можна сказати, що соціальний захист населення - це система заходів правового, соціально-економічного й організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто його матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства. Іншими словами, це комплекс заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах чи іншій ситуації.

Мета соціального захисту полягає в тому, щоб, забезпечивши людям мінімально необхідний життєвий рівень, надати кожному можливості вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності, гарантувати дотримання стабільності в суспільстві, соціальної солідарності, загального добробуту населення.

Важливе значення при розгляді соціального захисту населення має аналіз його структури, яка включає в себе наступні елементи: форми реалізації соціального захисту, функції та принципи, необхідні для виконання поставлених цілей. Соціальний захист проявляється у трьох формах: соціальні гарантії; соціальне страхування; соціальна допомога.

Фінансове забезпечення соціального захисту в рамках зазначених форм має свої особливості, які проявляються як у формуванні, так і у використанні фінансових ресурсів. Загальні відмінності між цими трьома формами показано на рис. 1.

Соціальний захист			
	Соціальне страхування	Соціальне забезпечення	Соціальна допомога
Основні інструменти формування фінансових ресурсів	Страхові внески фізичних та юридичних осіб з фонду оплати праці	Загальнодержавні та місцеві податки та збори	Загальнодержавні та місцеві податки та збори, кошти благодійних організацій
Способи акумулювання фінансових ресурсів	Позабюджетні цільові фонди соціального страхування	Державний та місцевий бюджети	Державний та місцевий бюджети, благодійні фонди
Умови та порядок використання фінансових ресурсів	Соціальні виплати застрахованим особам у випадках, передбачених чинним законодавством або договором страхування	Виплати, визначені чинним законодавством без наявності сплати будь-яких внесків чи платежів	Надання матеріальної допомоги або послуг нужденним верствам населення

Рис. 1. Характеристика форм соціального захисту населення

МАРКЕТИНГ

У таблиці 1 наведені дані, що характеризують обсяг та структуру видатків держави на соціальний захист та соціальне забезпечення населення в 2009-2012 рр. Основними джерелами фінансування заходів соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є кошти державного і місцевих бюджетів, а також кошти державних цільових позабюджетних фондів.

Соціальний захист та соціальне забезпечення – найбільша видаткова стаття зведеного бюджету України, яка за обсягом випереджає охорону здоров'я, освіту та видатки на економічну діяльність [5].

Аналіз даних, наведених у таблиці, свідчить про переважання в загальному обсязі видатків на соціальний захист пенсіонерів, що зросли з 53,6 % (2009 р.) до 92,46 % (2012 р.). Це пов'язано зі значною часткою населення пенсійного віку в Україні, що є характерним для всіх європейських країн. Низька ефективність солідарної системи пенсій призвела до того, що держава змушена всіляко допомагати цьому прошарку населення задля забезпечення їм мінімальних умов життя.

Фінансування інших статей видатків має тенденцію до зниження. Так, менше ніж 1 % у 2012 р. у структурі видатків становили видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці (0,85 %), сім'ї, дітей та молоді (0,49 %), безробітних (0,01 %), дослідження і розробки (0,03 %) та інша діяльність у сфері соціального захисту (0,41 %). Допомога на утримання житла в 2012 р. набула нульового значення, що вказує на відсутність фінансування цієї статті видатків [4].

Соціальну допомогу можна поділити на два основних види: державну та недержавну. Державна соціальна допомога фінансується переважно за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Недержавна соціальна допомога надається певним верствам населення за рахунок різноманітних благодійних фондів (у тому числі міжнародних), які можуть створюватися як юридичними, так і фізичними особами (в тому числі іноземними громадянами).

Щороку більше 20% державного бюджету витрачається на фінансування програми "Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні", якою передбачено надання найуразливішим верствам населення передбачених законодавством соціальних виплат. Проте зростання частки видатків на соціальний захист не супроводжується істотним підвищенням соціальних гарантій. Адже велика частина коштів йде на покриття дефіциту Пенсійного Фонду, чинна система соціального захисту, і насамперед пільг та субсидій, не забезпечує належного рівня підтримки незахищених верств населення, незважаючи на зростання питомої ваги видатків зведеного бюджету на зазначені цілі. Хронічна нестача коштів на фінансування програм соціального захисту і соціального забезпечення пояснюється, передусім, тим, що діюча система пільг є фінансово необґрунтованою, значною мірою декларативною, непрозорою і соціально несправедливою. Вона не орієнтується на захист від бідності - частка пільговиків серед небідних становить 30%, а серед бідних - 23% [1].

Неефективність використання коштів, які виділяються, їхнє нецільове використання призводить, навпаки, до погіршення ситуації в країні, поширення невдоволення та соціального напруження серед населення. Якнайшвидше виявлення ключових проблем та втілення в життя шляхів їхнього розв'язання допоможе вирішити багато проблем.

На даному етапі система соціального захисту населення має низку проблем практично по усіх напрямках своєї діяльності. Так, незадовільним є стан пенсійного забезпечення, необґрунтованими та невідповідними реальним можливостям є видатки на соціальні пільги, а розміри обов'язкових соціальних внесків, хоч і є одними з найвищих у Європі, проте не дають бажаного соціального ефекту. Тому на даному етапі важливої ролі набуває реформування систем соціального захисту у напрямку підвищення адресності соціальної допомоги, розподіл навантаження між бюджетом та позабюджетними соціальними фондами та недержавними фондами соціального страхування у бік підвищення ролі останніх двох [3].

Напрямки реформування соціального захисту та соціального забезпечення, необхідні для покращення існуючої ситуації, наведені в таблиці 2.

Реалізація стратегії реформування передбачає необхідність здійснення комплексу організаційно-економічних заходів. Подальший розвиток системи соціального страхування не повинен здійснюватися стихійно.

МАРКЕТИНГ

Таблиця 1

Видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення [1]

Напрямок видатків	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу	млн грн	% до загального обсягу
Соціальний захист та соціальне забезпечення	48517,33	100	74069,73	100	74069,73	100	51517,6	100
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2356,45	4,86	3155,44	4,26	3155,44	4,26	580,6	1,13
Соціальний захист пенсіонерів	26006,4	53,6	42648,41	57,58	42648,41	57,58	47912,8	93
Соціальний захист ветеранів війни та праці	3904,75	8,05	3924,54	5,3	3924,54	5,3	409,6	0,8
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	8795,67	18,13	11576,93	15,63	11576,93	15,63	70,1	0,14
Соціальний захист безробітних	100,02	0,21	9,55	0,01	9,55	0,01	7,9	0,02
Допомога у вирішенні житлового питання	2433,89	5,02	2018,98	2,73	2018,98	2,73	278,6	0,54
Допомога на утримання житла	1164,66	2,4	948,92	1,28	948,92	1,28	0	0
Допомога на забезпечення житлом	1269,23	2,62	1070,06	1,44	1070,06	1,44	319,92	0,41
Соціальний захист інших категорій населення	4186,13	8,63	10012,94	13,52	10012,94	13,52	2157	4,19
Дослідження і розробки у сфері соціального захисту	19,45	0,04	23,2	0,03	23,2	0,03	21,5	0,05
Інша діяльність у сфері соціального захисту	714,58	1,47	699,74	0,94	699,74	0,94	79,5	0,16

Джерело: [1]

МАРКЕТИНГ

Таблиця 2

Напрямки реформи соціального захисту та соціального забезпечення	
Напрямок	Шляхи вирішення
1. Соціальний Кодекс	Прийняття цього документу дозволить вирішити проблему розпороченості нормативно-правової бази з питань фінансового забезпечення соціального захисту. Він відобразив би соціальні інтереси, врегулював суспільні відносини у сфері соціального партнерства, гарантував права і свободи громадян, сприяв утворенню високого рівня соціального захисту населення. Це дозволить також вирішити проблеми та неузгодженості нормативно-правового регламентування фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах посткризової економіки України.
2. Введення обов'язкового медичного страхування	Це є єдиним раціональним шляхом покращення стану медичного захисту, адже доходи пересічного домогосподарства не дозволяють витратити чималу суму коштів на медичну страховку, та й за даними страхових компаній, лише 5% застрахованих – фізичні особи. Даний захід дозволить вирішити проблему корупційності, тіншового сектору в даній сфері.
3. Відхід від категоріального принципу та встановлення адресних пільг	Це дозволить зменшити частку осіб, які отримують соціальну допомогу, серед тих, хто не належить до числа бідних за критерієм поточних доходів. Доцільним є також створення системи моніторингу за доходом пільговика.

Джерело: розроблено автором

Висновки. Стан системи фінансового забезпечення соціального захисту населення України можна охарактеризувати такими рисами: надзвичайно високий ступінь державної участі, слабка участь у її функціонуванні інститутів громадянського суспільства і особливо самого населення; велика кількість та безсистемність правових актів, що регулюють діяльність органів соціального захисту населення; дефіцит коштів у бюджетах усіх рівнів для фінансування заходів у сфері соціального захисту; велика кількість соціальних допомог, а також категорій отримувачів, розгалужена система пільг, переважання безадресного порядку їхнього надання. Основною проблемою системи соціального захисту в Україні є недостатність коштів, у першу чергу бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинного законодавства. Подальша бездієвість призведе до ще більшого «проїдання коштів» та соціального вибуху. Загально відомим є факт, що чим нижчий рівень життя і більшим є розходження між доходами багатих і бідних, тим поширеніші є негативні настрої у суспільстві. Задля зниження рівня соціальної напруженості та суспільно-політичного протистояння окремих соціальних верств населення та регіонів України одним з можливих кроків є правове затвердження мінімальних та максимальних розмірів виплат, жорсткі перевірки достовірності статусу пільговика.

Література

1. Ковальська Е. М. Соціальний захист населення України: стан, проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Е. М. Ковальська. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/5_101864.doc.htm
2. Мальований М. І. Теоретичні основи фінансового забезпечення соціального захисту / М. І. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 5. - С. 174-185.
3. Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні / К. В. Павлюк, О. В. Степанова // Фінанси України. - 2012. - № 4. - С. 94-99.
4. Писаревська А. К. Актуальні питання фінансування галузей соціальної сфери / А. К. Писаревська // Інвестиції: практика та досвід. - 2012. - № 24. - С. 97-99.
5. Кочемировська О. О. Основні напрямки оптимізації системи соціального захисту в Україні: аналіз. доп. [Електронний ресурс] / О. О. Кочемировська, О. М. Пищуліна. - Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Sots_zahust-c0056.pdf.

References

1. Kovalska, E. M. (n.d.). *Sotsialnyi zakhyst naselennia Ukrainy: stan, problemy ta perspektyvy* [Social Protection of the inhabitants of Ukraine: state, problems and prospects]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Economics/5_101864.doc.htm [in Ukrainian].
2. Malovanyi, M. I. (2012). *Teoretychni osnovy finansovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu* [Theoretical foundations of financial support for social protection]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini - Formation of Market Relations in Ukraine*, 5, 174-185 [in Ukrainian].
3. Pavliuk, K. V., & Stepanova, O. V. (2012). *Modernizatsiia systemy sotsialnoho zakhystu v konteksti nakopychennia sotsialnoho kapitalu v Ukraini* [Modernization of social protection system in the context of the accumulation of social capital in Ukraine]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 4, 94-99 [in Ukrainian].
4. Pysarevska, A. K. (2012). *Aktualni pytannia finansuvannia haluzei sotsialnoi sfery* [Actual questions of financing the social sphere branches]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 24, 97-99 [in Ukrainian].
5. Kochemyrovska, O. O., & Pyshchulina, O. M. (2012). *Osnovni napriamky optymizatsii systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini: analit. dop.* [The main areas of optimization the social security system in Ukraine: Analytical report]. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Sots_zahust-c0056.pdf [in Ukrainian].

Надійшла 16.10.2013